

5,3%

Innehåll

Förord	3
5,3 procent.....	5
Två och en halv vecka kvar till ... ja, vad då?.....	5
Sverige – ett internationellt skattehelvete	6
Skatt är stöld, eller rån, eller slaveri – eller vilket fall som helst ett satans otyg.....	7
Ett moderat alternativ.....	7
Vägen dit.....	8
Trygghetssystem i ett fritt samhälle	10
Produktionen av trygghet.....	10
Trygghet genom tvång.....	10
Fackförbund som trygghetsproducenter	11
Brödraskap som trygghetsproducenter	11
Privatiserad trygghet	12
Sjukvård i ett fritt samhälle	14
Vårdgarantin och kömiljarden.....	14
Vårdvalsreformen.....	15
Forskning.....	15
Den fria vårdmarknaden	15
Utbildning i ett fritt samhälle.....	17
Grundskolan – en tid av förändring.....	17
Grundskolan – vägen till kunskap	17
Högre utbildning – inte en mänsklig rättighet	18
Högre utbildning – en lärdomsresa	18
Framtidens skola	19
Infrastruktur i ett fritt samhälle	21
Men vem ska bygga vägarna?	21
Naturliga monopol, kollektiva varor och planering	21
Sverige i dag	22
Framtida lösningar	23
Marknaden skall bygga vägarna.....	23

Förord

Denna rapport släpps tisdagen den 2 juli 2013, under den tredje dagen av (den numera förlängda) Almedalsveckan i Visby. I år är tisdagen Miljöpartiets dag, och den hugade besökaren av Sveriges största branschfest för politiker, lobbyister och journalister (och allsköns andra vandrande dödviktsförluster) kommer att bjudas på allt ifrån spännande seminarier som »Dagens unga – lata och ohövliga?» (Ledarna inom Handeln) och »Ska övervikt vara en klassfråga?» (ViktVäktarna) till ~~brinnande~~ komposterbara appeller från Miljöpartiets språkrör Gustav Fridolin till förmån för avskaffad kärnkraft och återinfört friår. För att icke glömma allt gratisätande och all rosé.

Vi pausar där och lyfter blicken. Från minglande politruker och PR-proffs i sommarstass på Donners plats till alla de servitriser, hotellstäderskor och taxichaufförer som gör tillvaron dräglig för de odrägliga under denna vecka i Visby. Och till restauratörerna, hotellägarna och taxiföretagarna, vilka förser de nyssnämnda servicearbetarna med arbeten. Och vi fortsätter att röra oss uppåt och utåt och skådar Gotlands alla stretande jordbrukare, cementarbetare och raukhuggare. Och, slutligen, långt, långt där borta – är det inte fastlandet och dess idogt arbetande befolkning som vi skönjer?

Till Sveriges produktiva klass av arbetare, tjänstemän och entreprenörer – hos vilken »dagens snackis» med hälsosam sannolikhet snarare handlar om stundande semesterplaner än Jimmie Åkessons slipsval under gårdagens tal – vill vi med denna rapport dels rikta en tröstande uppmaning, dels föreslå ett moderat alternativ.

Uppmaningen lyder: Håll ut! Kämpa! Det är bara knappt två och en halv vecka kvar nu.

Och det moderata alternativet? 5,3 procent. Skattetryck. På sin höjd.

*Fria Moderata Studentförbundets presidium
Stockholm, juni 2013*

5,3 procent

Två och en halv vecka kvar till ... ja, vad då?

Den bästa medicinen mot en positiv inställning till ett högt skattetryck torde helt sonika vara att skaffa sig ett jobb. Den som erhåller sitt första lönebesked drabbas lätt av en smärre chock då bilden för första gången klarnar över hur många av de surt ihopförvärvade och förväntansfullt framemotsedda slantarna som i slutändan hamnar hos skattmasen istället för i den egna fickan. Samtidigt är det viktigt att klargöra att lönebeskedet långtifrån ger hela bilden. Arbetsgivaravgiften lyser med sin frånvaro, liksom moms och punktskatter. En relevant fråga är därför: Hur mycket betalar vi i *egentligen* i skatt? Detta är av naturliga skäl en fråga som våra politiker sällan är särskilt måna om att besvara. Kanske vet de inte ens svaret? I sådana fall ämnar Fria Moderata Studentförbundet genom denna rapport skänka våra högt ärade politiker en hjälpande hand.

Ett effektivt sätt att illustrera det reella skattetrycket i ett samhälle erbjuds genom att redogöra för infallandet av dess så kallade *skattefridag*. Beräkning av denna dag är i teorin mycket simpel. Om samhällsmedborgarna under ett specifikt år uppbär en aggregerad inkomst på x kr och under samma år erlägger en likaledes aggregerad skattebetalning på y kr (där det förhoppningsvis gäller att $y < x$), så infaller detta samhälles skattefridag under årets $(y/x \cdot 365 + 1)$:e dag (efter lämplig avrundning). Givet att intjäningen av inkomster är uniformt fördelad över året, markerar skattefridagen med andra ord den första dag på året som infaller efter det att samhällsmedborgarna genom idogt arbete har lyckats tjäna ihop till årets samtliga skattebetalningar. Eller ännu enklare uttryckt: skattefridagen är den dag på året då vi övergår från att utföra dagsverken åt fogden till att arbeta för vår egen vinnings skull.

Skattefridagsbegreppet infördes 1948 av den amerikanske affärsmannen Dallas Hostetler, som varumärkesskyddade termen »Tax Freedom Day« och årligen beräknade den amerikanska skattefridagens infallande fram till 1971, varvid såväl varumärke som beräkningsarbete övertogs av den amerikanska Tax Foundation. Sedan 1971 beräknas även den svenska skattefridagens infallande av Skattebetalarnas Förening, och liknande beräkningar publiceras även för en rad olika länder världen över, även om statistiskt underlag och beräkningsmetoder skiljer sig något, varför direkta jämförelser länder emellan inte alltid är fullt rättvisande (till skillnad från landsspecifika jämförelser över tiden).

Hur ser då den svenska bilden ut? När på året börjar den svenska arbetaren att arbeta för sig själv? Skattebetalarnas Förening utgår i sina beräkningar från en normalinkomsttagare med en årslön på sex inkomstbasbelopp (motsvarande 339 600 kr år 2013). Till denna på lönebeskedet synliga inkomst adderas den dolda arbetsgivaravgiften, för att få fram summan för hela den faktiska löneinkomsten (det vill säga löneutrymmet). Därefter dras först arbetsgivaravgiften, sedan inkomstskatten och slutligen den genomsnittliga andelen indirekta skatter som inkomsttagaren får erlägga vid konsumtion. På så sätt beräknas den verkliga skattekvoten (det vill säga y/x , enligt ovan resonemang), varefter själva skattefridagen följer som en enkel aritmetisk konsekvens. Än finns inget datum publicerat för 2013, men 2012 inföll den svenska skattefridagen den 19 juli, efter att såväl 2011 som 2010 ha infallit den 20 juli. Eftersom inget radikalt har hänt på skattefronten under det senaste året, torde den 19 eller 20 juli vara en rimlig uppskattning även för 2013.

Den som läser denna rapport vid dess publicering den 2 juli 2013 har med andra ord i genomsnitt nästan två och en halv vecka kvar framför sig i statens tjänst. Samtidigt skall poängteras att den skattefridag som här presenteras är schablonmässig. Varje inkomsttagare har givetvis en individuell skattefridag, och den vars inkomster uppgick till 600 000 kr år 2012 fick snällt vänta till den 14 augusti (givet ett genomsnittligt konsumtionsmönster).

Sverige var förvisso tidigt ute med att avskaffa slaveriet inom landets gränser (i och med 1335 års Skarastadga), men uppenbarligen har det inte hindrat framväxten av ett samhälle där genomsnittsinkomsttagaren tvingas arbeta mer än halva året för någon annans syften. Är det verkligen en samhällsordning som vi kan vara stolta över och som vi vill lämna efter till våra barn?

Sverige – ett internationellt skattehelvete

Som framgår av föregående avsnitt, utgör skatten i dag svenskarnas i särklass största utgiftspost. Institutet för Privatekonomi vid Swedbank beräknade 2012 att ett singelhushåll med en månadslön på 25 000 kr i typfallet betalar totalt 17 200 kr per månad i skatt. Det är givetvis en summa som ligger hästlängder före nämnda hushålls övriga stora utgiftsposter som boende och mat. Är detta då normalt? Hur står det sig ur ett internationellt perspektiv?

Den tragiska sanningen är att det svenska skattetrycket är världens näst högsta, trots att nästan två hela mandatperioder har förflutit med den påstått borgerliga Alliansen vid regeringsmakten. Med ett svenskt skattetryck på 44,5 procent av BNP år 2011, är det bara Danmark som är värre, med sina 48,1 procent. Detta kan kontrasteras mot USA:s 25,1 procent och OECD-ländernas genomsnitt på 33,8 procent. Några naturliga frågor som omedelbart infinner sig: Om skattetrycket i Sverige är nästan dubbelt så högt som det amerikanska, är vi därigenom dubbelt så lyckliga? Har vi det dubbelt så bra? Är våra grönområden dubbelt så gröna, våra liv dubbelt så långa och våra invånare dubbelt så läskunniga? Besvarandet av dessa frågor lämnar vi som en lämplig övning åt den intresserade läsaren.

Samtidigt är det inte bara ifråga om totalt skattetryck som Sverige hamnar i den absoluta botten. Även på marginalskattefronten är vi näst värst, där Sveriges högsta marginalskattesats på 57 procent (ännu högre för den som har oturen att bo i, säg, Hofors, Ockelbo eller Borlänge) enbart överträffas av det lilla karibiska öriket Arubas 59 procent. Å andra sidan fordras en inkomst motsvarande USD 164 986 för att kvalificera för Arubas högsta marginalskatt. I Sverige räcker det med en drygt hälften så stor inkomst, motsvarande USD 84 367. Eller annorlunda uttryckt: det räcker att du är välutbildad och eftertraktad på arbetsmarknaden. Och av finansminister Anders Borgs (M) uttalanden i frågan att döma torde heller inte ett avskaffande av (den vid införandet påstått temporära) värnskatten ligga i korten framöver, varför vi även kan räkna med att få behålla vår skamposition.

Vad innebär det då rent konkret i kronor och ören att betala 57 procent i inkomstskatt? På en inkomst om 100 000 kr skall givetvis läggas arbetsgivaravgiften på 31 420 kr. På de 43 000 kr som kvarstår efter att inkomstskatten har dragits skall sedan 8 600 kr erläggas i skatt, vid en genomsnittlig konsumtion (med 25 procent moms). Av en total löneinkomst på 123 420 kr skall således 31 420 kr + 57 000 kr + 8 600 kr, eller sammanlagt 97 020 kr, erläggas i skatt, vilket motsvarar en total skattesats om 78,6 procent. Den höginkomsttagare som arbetar en extra timma på marginalen får således i slutändan behålla mindre än 13 minuters intjänade inkomst i egen ficka. Inte

helt oväntat är det följaktligen stört omöjligt att *arbeta* sig till en förmögenhet i dagens Sverige. Återigen måste vi fråga oss, vill vi verkligen leva i ett sådant samhälle?

Skatt är stöld, eller rån, eller slaveri – eller vilket fall som helst ett satans otyg

Det borde egentligen inte behöva påpekas, men för somliga i vårt samhälle tycks det tyvärr ändå vara ett okänt faktum: att betala skatt är *inte* frivilligt. Den som inte betalar när fogden kräver, kommer så småningom att få stifta bekantskap med ting och polis. Och för den som gör motstånd väntar som yttersta konsekvens ett snabbt och effektivt »åtgärdande« från statens sida.

Detta är en hård verklighetsbeskrivning, men det är en verklighetsbeskrivning, likväl. Föga förvånande finns det därför de som önskar rationalisera och relativisera statens beskattning med mer eller mindre fantasifulla analogier till fredliga marknadsutbyten eller frivilliga sammanslutningars medlemsavgifter. Vad gäller dessa argumentationslinjer nöjer vi oss att likt Joseph Schumpeter konstatera att »[t]he theory which construes taxes on the analogy of club dues or of the purchase of the services of, say, a doctor only proves how far removed this part of the social sciences is from scientific habits of mind«.

Vi studentförbundare må sedan tvista sinsemellan om huruvida skatt är stöld eller rån eller slaveri. Otvivelaktigt är dock att skatt är ett satans otyg. Oaktat det sjunde budordet och de moraliska aspekterna av ett system som förvägrar människor rätten att förfoga över frukterna av det egna arbetet, leder skatterna nämligen till ett veritabelt skräckkabinett av oönskade ekonomiska konsekvenser: Dödviktsförluster. Skattekilrar. Snedvriden konkurrens. Förvanskade incitament. Resursslöseri. Ineffektivitet. Välfärdsberoende. Kvävd kreativitet. Grogrund för fusk och »upp-lägg«. Minskande drivkrafter för flit och utbildning. Och så vidare.

Den värsta effekten av dem alla är kanske odlandet av en kultur av misstänksamhet och missunn-samhet, då individer och samhällsgrupper ställs emot varandra i den eviga kampen att sluta som skattekonsumenter istället för skatteproducenter. Marknadens harmoni utbyts mot ett allas krig mot alla, där den enes död är den andres bröd (hans smör, hans marmelade). Än en gång, är det verkligen ett sådant samhälle vi åstundar?

Ett moderat alternativ

Om de amerikanska kolonisterna kunde revoltera för en skatt på tre pence per skålpund te, hur hade de då inte reagerat om de hade utsatts för dagens svenska skattetryck? Och vad hade det stått på budkavlarna, om vi återuppväckte anförarna för svunna tiders svenska skatteuppror och bondetåg? Tanken svindlar. För Fria Moderata Studentförbundet är det givetvis främmande att ropa på en modern svensk skatterevolt, där dalkarlar och smålänningar åter tågar mot Stockholm för att kräva sin rätt gentemot en konfiskatorisk statsmakt. Vad vi istället förespråkar är en tankens revolution, där den gamla truismen om oundvikligheten av »death and taxes« förpassas till den intellektuella historiens skräphög.

Med detta sagt önskar vi inte framstå som oresonliga och verklighetsfrånvända, utan framlägger härmed ett moderat förslag: ett skattetryck på 5,3 procent. Hur har vi då kommit fram till just denna skattesats? Tja, likt de flesta politiska förslag som är konkret siffersatta, innehåller det

givetvis ett stort mått av godtycklighet, men vi har ändå kunnat utgå dels från vad som har krävts av våra föregångare, dels från vad vi faktiskt kan få för skattepengarna, givet 5,3 procent.

»Hälften kvar« lyder en välkänd paroll. Här är det den högsta marginalskatten som åsyftas, men när vi ändå levererar reformalternativ kan vi lika gärna förespråka ett proportionellt skattesystem, oaktat inkomstslag, varför marginalskatten således skulle vara konstant. Hälften kvar skulle därmed innebära ett totalt skattetryck på 50 procent. En tiondel av detta skulle då mycket väl kunna vara rimligt, som ett första steg, varvid vi hamnar på ett skattetryck på 5 procent. För att visa på vår konservativa och ansvarstagande ådra adderar vi därefter en säkerhetsmarginal på 0,3 procentenheter. Således: 5,3 procent. Av en händelse samma siffra som volymprocenten alkohol i ett gott öl ...

Vad skulle vi då kunna få för skattepengarna? Ett sänkt skattetryck är givetvis enbart möjligt genom kraftig nedbantade offentliga utgifter. Det naturliga vore då att slimma dessa till statens primära uppgifter: polis, rättsväsende och försvar. I dag går 3 procent av de offentliga utgifterna till försvaret. En lika stor del går till utgiftsposten samhällsskydd och rättsskipning (innefattande bland annat polisverksamhet, brandskydd och kriminalvård). Nattväktarstatssysslorna utgör med andra ord totalt 6 procent av de offentliga utgifterna. Givet ett totalt skattetryck på 44,5 procent av BNP motsvarar detta ungefär 2,67 procent. Inom ramen för våra föreslagna 5,3 procent skulle vi således kunna rymma nästan en fördubbling av utgifterna på statens kärnuppgifter. Därmed skulle vi måhända till och med kunna unna oss ett fungerande försvar. Och varför inte en riksdag, nu när vi ändå känner oss generösa?

Ett samhälle med ett totalt skattetryck på 5,3 procent – ja, ett sådant samhälle skulle vi faktiskt kunna vara stolta över att leva i och med gott samvete lämna i arv till våra barn.

Vägen dit

Vi är medvetna om att vårt förslag vid första anblicken är svår medicin att svälja för de allra flesta. Med ett skattetryck på 5,3 procent och en statsmakt reducerad till nattväktarstaten, vem skall då bygga vägarna? I följande avsnitt ämnar vi därför skissartat problematisera nuläget och presentera de frihetliga alternativen på fyra i dagsläget stora offentliga utgiftsområden: sjukvården, trygghetssystemen, utbildningen och infrastrukturen.

Läsaren skall dock varnas. Fria Moderata Studentförbundets presidium må vara vist, men marknaden är alltid visare. Låt tusen privatfinansierade blommor blomma!

Trygghetssystem i ett fritt samhälle

Produktionen av trygghet

»Rich men insure in the big companies to create an estate, poor men insure in the fraternal orders to create bread and meat. It is an insurance against want, the poorhouse, charity and degradation.«

Produktionen av trygghet förstås bäst genom Ludvig von Mises grundläggande princip om motivationen bakom all mänsklig handling: minskandet av obehag. Obehaget av okunskapen om vad som väntar bakom hörnet har länge varit anledningen till bildandet av föreningar där flera individer gemensamt delar på risk för att minska de individuella följderna under oförutsedda och olyckliga omständigheter.

I gamla tider var institutionerna kända som skräet, gillet eller engelskans »lodge«; idag, som försäkring eller pension. Principen är dock alltjämt densamma: en större grupp som tillsammans avtalar om att delar på en specifik risk, till exempel för att vid medlems dödsfall, sjukdom eller arbetsförmåga träda in och täcka dennes inkomstbortfall eller utbetala ersättning till de efterlevande. Lösningarna kunde vara av mer eller mindre beständig art. Ett exempel på en mer tillfällig lösning var den gemensamma pott som ibland ihopsamlades av forna tiders fartygsbesättningar vid seglatsens början för att trygga familjerna hemmavid.

Trygghet genom tvång

I dag är dock det största systemet för trygghet inte i händerna på kollegor eller grannar. Skyddet är reglerat i lag genom SFS 2010:110. Inbetalningarna sköts av Leviathan (staten) genom sociala avgifter (dold skatt på lön), vilka i dagsläget uppgår till 31,42 procent av bruttolönen för personer i 26 till 64 års ålder. Administrationen och utbetalningen sker genom Försäkringskassan. Utträde är en omöjlighet.

Röster har höjts till försvar för den påstått hotade välfärden och till attack mot den påstått pågående nedmonteringen av våra trygghetssystem. Det är dock inte Stefan Löfven eller Jonas Sjöstedt som erbjuder sig att öppna plånböckerna för att genomföra de generöst utlovade reformerna. Inte heller jultomten eller tandfen. Varje kronas utökning av de offentliga tryggheterna innebär istället att ytterligare en krona (eller snarare kronor) måste tas från den redan högbeskattade stackars svenska befolkningen.

Om Fria Moderata Studentförbundets presidium skulle agera i enlighet med den moderna versionen av sagans Robin Hood och på eget bevåg tillägna sig innehållet i plånböcker och handväskor från medborgare på stadens gator, skulle det inom kort dömas för både stöld och rån. Detta oavsett om det överkomna bytet hade gått till samhällets sämre bemedlade. En annan moralisk lag tycks här gälla för Leviathan.

Ett majoritetsstöd gör dock inte rånet mer berättigat. Om så hela herr Hoods rövarband skulle rösta för att ge sig på en ensam resande, skulle det ändå inte ge det moralisk legitimitet i sitt tjuvaktiga handlande. Inte heller tillflykten till lagbokens trygga paragrafer kan agera en tillräcklig

moralisk stöttepelare för att rättfärdiga stöld. Historien är plågat vittne till de hemskheter som nedtecknats i densamma av dem som sökt gömma sig bakom order och paragrafer.

Betrakta fallet med en individ som inte vill delta i det nuvarande systemet, illustrerat genom ett exempel lånat av Walter Williams. En myndig person finner sig själv vara bättre lämpad för att hantera sin egen framtid än vad han finner en anonym statstjänsteman och skickar in en skriftlig begäran om utträde ur socialförsäkringssystemet. I den händelse personen hamnar på obestånd skall han därmed lämnas utanför den statligt erbjudna tryggheten, ensam och utlämnad till svält eller privat välgörenhet, om dennes egna trygghetsåtgärder visar sig ha varit otillräckliga. Är detta verkligen fel? Skall inte en myndig person vid sina sinnens fulla bruk själv få välja vilka risker han vill utsätta sig för och hur han skall förvalta frukterna av sitt eget arbete?

Fackförbund som trygghetsproducenter

En aktör som skulle vara en ypperlig arvtagare till dagens system vore fackförbundet, vilket redan idag erbjuder inkomstförsäkringar med mera till sina medlemmar. Med sin insyn i varje yrkesområdes specifika styrkor och utmaningar, kan fackförbundet skapa skraddarsydd skyddsnät efter sina medlemmars önskemål. Föreningsfriheten garanterar sedan den som önskar stå utanför en möjlighet att skapa sitt eget svar på frågan vad händer vid sjukdom, olycksfall och så vidare.

Fackförbunden ges dessutom en möjlighet att investera överskottet av de insatta medlen till investeringar i företag som verkar i en för ändamålen godtagbar riktning alternativt genom sitt innehav i företaget genomdriva för arbetaren positiva arbetsförhållanden.

Denna nygamla roll för fackförbunden ger ett utmärkt incitament till medlemskap och ett tydligt argument för medlemskapet utöver en förhandlingspartner gentemot arbetsgivarna, framförallt om man som i dagsläget kan delta i en Landsorganisation där flera branscher samlas för att dela riskerna och underlätta omställningar i arbetsmarknad och konjunktur.

Brödraskap som trygghetsproducenter

Närliggande fackförbunden är de i USA tidigare vanliga brödraskapen eller »fraternities« vilka i 1900-talets början samlade nära 30 procent av befolkningen. Speciellt framgångsrika var brödraskapen bland nyanlända, varje grupp av nyanlända hade minst ett brödraskap att vända sig till men oftast flera för bostad, lektioner i engelska och rådgivning i arbetssökande. Detta bidrog till en hög försäkringsgrad även för nyanlända låginkomsttagare.

Exkluderade från den tidens »vita« brödraskap ledde till att afro-amerikaner grundlade egna parallella organisationer, den äldsta och mest kända var Prince Hall Masonic Order vilken under 1920 och 1930-talet samlade över 30 procent av den manliga afro-amerikanska befolkningen i många av de mindre städerna i den amerikanska södern. Lokal och delstatsavdelningar erbjöd en stor bredd av tjänster bland annat sjukvårdsförsäkring, barnhem, arbetsförmedling och ålderdomshem.

År 1919 uppskattade Illinois Health Insurance Commission antalet hushåll med minst en livförsäkrad person till 93,5 procent bland afro-amerikaner att jämföra med »infödda vita« på en försäkringsgrad om 85,2 procent.

Privatiserad trygghet

Privata investeringar i ett företag för avkastning till sparande eller en framtida vinst vid försäljning är att anses som en trygghetsförsäkring med den stora fördelen utöver det rena självintressets trygghet, även erbjuder arbetstillfällen och trygghet till andra individer i samhället. Detta system är även väl beprövat, ägaren eller den tidigare mästern tog till sig anställda (gesäller och lärlingar) vilka fick lära sig yrket och tog med sig kunskaperna och startade egna företag, vid lämpligt tillfälle såldes verksamheten till någon av gesällerna som kunde dra nytta av lokalerna och verksamhetens uppbyggda rykte.

Den största tryggheten av alla bör dock vara vetskapen av att veta vad som kommer hända med din framtida trygghet, oavsett om det är i din arbetstagarförening, ditt bankkonto, din fastighet eller din guldtacka i madrassen som tryggheten består.

Sjukvård i ett fritt samhälle

Nära en halv miljon svenskar har idag en privat vårdförsäkring. Siffran växer år för år. När de ekonomiska incitamenten för effektivitet är små finns det då en risk att vården inte blir så bra som den borde vara? Är det rimligt att man som medborgare tvingas betala merparten av sin lön i skatt samtidigt som man måste betala extra för att få en effektiv och ändamålsenlig vård? Här följer en genomgång av ett urval av de reformer som genomförts i Sverige de senaste åren.

Vårdgarantin och kömiljarden

För att tvinga ner de långa vårdköerna i Sverige infördes 2005 vårdgarantin inom den primära och specialiserade vården. Fyra år senare satsades den så kallade kömiljarden i samma syfte. Genomförande och administrationskostnaderna är stora och resultaten på många sätt otillräckliga.

Vårdgarantin är lagstadgad sedan 2010 (Hälso- och sjukvårdslag (1982:763) [cit. HSL]) och innebär en garanti för att patienten ska få kontakt med någon inom primärvården samma dag som hjälp söks. Patienten ska vidare inom en vecka få träffa en allmänläkare och inom 90 dagar en specialistläkare. Inom primärvården finns dock ingen behandlingsgaranti. Efter att diagnos och beslut om behandling har fattats ska behandlingen påbörjas inom ytterligare 90 dagar. Med enkel huvudräkning ser det ut som att 0-7-90-90-principen borde resultera i att behandling påbörjas inom 187 dagar. Det stämmer sällan. Anledningen till detta är att vårdgarantin bland annat inte räknar dagar mellan första besöket hos specialisten och beslutet om behandling. Vårdgarantin utgör ingen garanti för att patienten är färdigutredd inom en viss tid, den innefattar inte utredningar och undersökningar som provtagning, röntgen, remisser till andra specialister eller återbesök, och det finns därför ingen gräns för hur lång tid utredningen kan ta. Vårdgarantin är heller inte tillämplig om patienten själv väljer sjukhus.

Kömiljarden var ett försök att på konstgjord väg efterlikna de mekanismer som på en fri marknad tvingar företag att leverera ett bättre utbud. Grundtanken var att genom ekonomiska incitament gynna de landsting som lyckas hålla de kötider som beslutats centralt. Ett problem med kömiljarden är att den normala medicinska prioriteringsordningen riskerar att förbigås. I och med att incitamenten riktas mot att korta ner kötiderna finns det en risk att det sker på bekostnad av vården i sig. Det blir med andra ord viktigare att kunna uppvisa korta väntetider än att tillhandahålla vård efter behov.

Långa kötider kan bli kostsamma. Dels riskerar patientens hälsa att försämrans ytterligare så att vårdkostnaden stiger, och dels kan situationen vara sådan att patienten är oförmögen att arbeta innan denne fått vård och därmed går arbetslös under tiden. Även arbetsgivare drabbas om de tvingas utbilda och tillfälligt anställa någon annan för att fylla den tjänst patienten har. I Sverige finns även runt 100 000 anhöriga som på grund av omsorg av närstående minskat eller helt slutat arbeta (Nationellt kompetenscentrum Anhöriga).

Vårdvalsreformen

Den 1 januari 2009 infördes en ny nationell sjukvårdsreform i Sverige; den så kallade vårdvalsreformen (Lag (2008:962) om valfrihetssystem [cit. LOV]). I och med den fick varje enskild svensk medborgare rätt att själv välja vårdcentral. Mot bakgrund av den fria etableringsrätten för privata företag inom primärvården, var regeringens syfte med vårdvalsreformen att förskjuta makten från politiker och tjänstemän till medborgarna (Prop. 2008/09:29, s. 54.). Man ville på så sätt stärka patienternas ställning och öka antalet konkurrerande vårdgivare.

Fil. dr Karl Lundvall skriver i sin uppdragsforskningsrapport om kommunernas och landstingens införande av vårdvalssystem i primärvården, gjord på uppdrag av konkurrensverket: »när valfriheten ökar genom fler privata alternativ, ökar kvaliteten hos såväl privata som offentligt drivna vårdmottagningar. Det innebär att reformen är till nytta även för medborgare som inte byter vårdcentral utan fortsätter att gå till sin gamla.« (Lundvall Karl, 2010).

Ikraftträdandet av LOV innebar på många sätt att Sverige fick en mer öppen och konkurrensutsatt sjukvårdssektor. Hur vårdvalssystemet utformas i praktiken är dock i mångt och mycket upp till landstingen själva att avgöra. Resultatet är en konstruerad kvasimarknad där kommun och landsting agerar upphandlare och inträdeskraven uppfylls i en ansökan till myndigheterna snarare än genom hård konkurrens på den fria marknaden. Media har de senaste åren uppmärksammat exempel på hur fel denna urvalsmetod kan slå mot enskilda vårdtagare, och hur viktigt det är med fri och oreglerad konkurrens på den här typen av marknad. Ingen marknad kan fungera på ett naturligt sätt om den störs av statliga subventioner och konstruerade inträdeshinder.

Forskning

Nya mediciner och behandlingsmetoder förbättrar ständigt människors livslängd och hälsa. Detta innebär inte bara fördelar för den enskilde individen utan för hela samhället som stort. Om man ser på saken ur ett rent samhällsekonomiskt perspektiv innebär friskare människor både chans till värdeskapande och utveckling. Det ligger med andra ord i människors egenintresse att värna människor i sin omgivning. Också företag har tydliga incitament till att hålla sin personal psykiskt och fysiskt frisk. Ordinarie personal besitter ofta essentiell kunskap som är kostsam att ersätta med tillfälliga vikarier.

Nya mediciner kostar stora summor pengar att ta fram och priset på dem när de kommer ut på marknaden är ofta högt. För att någon ska vara villig att investera i den forskning som krävs måste incitamenten vara stora. Om läkemedel tillåts säljas till marknadspris kommer priserna att anpassa sig till efterfrågan. Priserna kommer sannolikt att vara höga när produkten kommer ut på marknaden för att successivt bli lägre. För att beskriva fenomenet brukar man tala om »the trickle-down effect«. Principen illustrerar hur hela samhället gynnas av att priset på produkter tillåts ligga på en marknadsmässig nivå.

Den fria vårdmarknaden

Något av det mest grundläggande för att en konkurrensmarknad ska uppstå är att det finns incitament; något att tjäna på att som företag investera tid och resurser i att ge sig in på marknaden. En fri marknad fungerar enligt principen; ju större incitamenten är desto större risker är företagen

villiga att ta för att träda in på och konkurrera ut andra företag på samma marknad. De företag som har de bästa varor och tjänsterna överlever och växer sig starkast.

På en fri vårdmarknad är incitamenten vanligen kopplade till huruvida vårdföretaget kan leverera bättre vård än sina konkurrenter. Ett vårdföretag med korta köer och bra vård kan med större sannolikhet attrahera nya och gamla kunder än ett företag med långa köer eller mindre bra vård. Detta grundar sig i att konsumenterna aktivt skulle välja en annan vårdgivare om bristerna blev för stora hos den nuvarande. Det skapas på så sätt en naturlig balans mellan incitament och risktagande samt mellan efterfrågan och utbud.

Problemet med skattefinansierad vård är att de åtgärder och reformer, som genomförs för att efterlikna den fria marknadens naturliga mekanismer, kostar onödiga pengar i form av kontraproduktiv byråkrati. På en fri marknad finns inget utrymme för onödiga kostnader och konsumenten garanteras på så sätt en kostnadseffektiv vård.

Utbildning i ett fritt samhälle

Dagens offentligfinansierade utbildningssystem karakteriseras av stora kostnader, omfattande inslag av icke-akademiska utbildningar och en fientlig inställning till lärande. Det blir allt mer uppenbart att det inte tjänar studenternas bästa. Systemets förespråkare hävdar att ett fritt och privatfinansierat utbildningsväsende inte skulle ge alla möjlighet att utbilda sig och att finansiering därför måste vara offentlig, oavsett utfall.

Den som kontrollerar skolorna och universiteten har också nyckeln till i vilka banor en stor del av framtidens samhällsaktörer kommer att vara präglade att tänka. Information kan presenteras på olika sätt och utifrån olika premisser. Dessa faktorer påverkar i nästa led hur informationen kommer att tolkas. Föräldrar formulerar av kärlek och omtanke, både explicit och implicit, önskade utfall för de unga liv de har skapat. I regel hoppas de att deras barn kommer att ansluta sig till deras egna traditioner och uppfattningar, och uppfostran är ofta präglad därefter.

Grundskolan – en tid av förändring

Skolgången är ett komplement till barnuppfostran: den fråga som både samhällsmedborgare och föräldrar bör ställa sig är »vem ska sköta indoktrineringen«. Detta har varit en del av tanken sedan den moderna offentliga skolan framträdde under tidigt 1800-tal. Utbildningshistoriken Joel Spring konstaterade i *Images of American Life: A history of ideological Management in Schools, Movies, Radio and Television*: »Under 1800-talet trodde flera olika politiska och ekonomiska grupper i västvärlden att offentligt drivna skolor kunde vara en mekanism för att säkerställa spridningen av sin speciella ideologi till befolkningen. I den meningen var offentliga skolor det första massmediet som skapades för att nå en hel generation.«

När föräldrar skickar sina barn till en skattefinansierad skola offrar man sin autonomi till förmån för främmande intressen. Staten har egna mål som är skilda från både familjen och individen. Priset, utöver de kostnader som tillkommer på grund av både fler mellanhänder och politisk styrning, för en enkel och bekväm skattefinansierad skolgång är att föräldrar ger upp sina barn till att bli statens instrument.

Grundskolan – vägen till kunskap

Vi tar till oss kunskap på väldigt olika sätt, något som är som tydligast under våra första år. Utöver att utvecklingen fluktuerar som mest under åren 6–10 stimuleras och intresseras människor, och än mer så barn, på vitt skilda sätt. Ett välfungerande skolsystem måste vara inriktat på individuella behov, inlärningskurvor och rätt pedagogik för rätt barn. Vilket endast är möjligt då föräldrarna erbjuds ett brett urval av skolor. Det är i sin tur endast möjligt genom att lyfta regleringar för hur en utbildning bör utformas. Med flera tillgängliga skolalternativ kan föräldrar själva bestämma vilken grad av autonomi de vill utöva.

De som vill behålla störst kontroll över sina barns framväxande uppfattningar gör så genom att utbilda hemma. Tanken att föräldrar, med eller utan hjälp, inte är kompetenta att utbilda sina barn är utanför Sveriges gränser okänd. 1998 gjorde Dr Lawrence Rudner, vid University of Maryland, den än idag största studien på hemundervisade barn. Studien visade tydligt att hem-

undervisade barn presterar bättre akademiska och sociala resultat än barn som går i skola. Så är även fallet då föräldrarna själva är lågutbildade. Hemundervisning är självklart inte optimalt för alla familjer eller barn. Lika självklart som att det för vissa passar allra bäst.

Ett välfungerande skolsystem kräver även att föräldrar tar ett direkt finansiellt ansvar för sina barns skolgång. Det gör mer plats för föräldrainsflytande och en sund konkurrens med effektiva utbildningsproducenter. Vidare är privata, självfinansierade, skolor fria att skapa och anpassa sina kursplaner efter studenters egna intressen. Samtidigt ökar kraven på lärarna att leverera en ändamålsenlig utbildning då deras framgång blir direkt kopplad till kvalitén på den undervisning de levererar. En drivfjäder och frihet som lärare i offentliga och hårt reglerade skolor saknar. Vinstincitament för utbildningsintressen är nödvändiga för att skapa en skola för barn, för lärande och för framtiden - inte den traditionella utbildningsfabriken.

Högre utbildning – inte en mänsklig rättighet

Man bör först och främst fastslå att universitetsutbildning inte är en mänsklig rättighet. Det kan omöjligt sägas att man har en rätt att på andra medborgares bekostnad utbilda sig till vad man vill eller hur länge man vill. Varför ska en värdeskapande individ med hot om våld bekosta att någon annan vill förkovra sig i ett visst ämne?

Det finns många vägar att ta för att finansiera en högre utbildning, och på vägen dit skala bort den statliga inblandningen. En sak som är elementär är att utbildning ska löna sig. Det blir då uppenbart att utbildning är en investering att lägga ned tid, möda och pengar på. Vidare öppnar det än mer upp för den fullt rimliga tanken på att låna pengar för att finansiera denna investering. En förutsättning för detta är att människor får behålla det värde de skapar. Ett samhälle där människor tillåts bli belönade för sin utbildning genererar många fler möjligheter att skapa stipendieinstitut. Den som har lyckats tack vare sin utbildning kan då genom stipendium ge fler möjligheten att få samma chans. Detta innebär att även studier inom områden där man inte kan förvänta omedelbar ekonomisk avkastning kan finansieras utan statlig inblandning.

Högre utbildning – en lärdomsresa

Universiteten sprang en gång ur att ungdomen ville utbilda sig och således betalade någon som var mer kunnig än dem själva för att förmedla kunskaper. Det finns inget skäl till att den grundläggande tanken inom utbildningssystemet skulle behöva vara annorlunda idag. Om sedan lärare och professorer slutar sig samman till ett universitet för att skapa stordriftsfördelar och intellektuellt stimulerande miljöer för att attrahera studenter är det självfallet bra – men det utgör inte en naturlag. Vi bör revidera vår bild av utbildning i samma takt som samhället utvecklas.

Internet kan på många sätt utgöra en nyckelkomponent i framtidens utbildningssystem. Fenomenet tjänar också som ett lysande exempel på hur utbildning och kunskap kan vara tillgängligt även för den som har mycket små medel att röra sig med. Det finns förstås vissa yrken som av praktiska skäl inte går att lära ut på distans, läkaryrket är ett bra exempel. I ett fritt samhälle finns det dock stora ekonomiska fördelar förenade med att hjälpa någon vidare i sin utbildning som redan kan uppvisa goda resultat i sina teoretiska kunskaper. Dessa kunskaper är däremot fullt möjliga att förvärva via kurser och böcker på internet. Innovation måste vara en lika naturlig del av utbildningsväsendet som inom det fria företagandet.

Självfallet har de anrika universitet som finns idag allt att vinna på att bevara de gamla miljöerna och traditionerna. Dessutom kommer säkert unga kunskapstörstande ungdomar att se ett egenvärde i att följa i tidigare generationers fotspår.

Framtidens skola

För att dessa visioner för utbildning ska kunna förverkligas krävs som ovan nämnts genomgripande förändringar inom utbildningsväsendet men även inom andra delar av samhället. De flesta föräldrar kan inte föreställa sig ett fullständigt privat alternativ eftersom de själva blivit uppfostrade av det offentliga. Avvecklingen av den skattefinansierade skolundervisningen kommer inte att uppnås förrän fler föräldrar förklarar: »Mitt barn tillhör inte staten.«

Infrastruktur i ett fritt samhälle

Men vem ska bygga vägarna?

Om det inte är staten som bygger vägarna, vem ska då göra det? Likt den klassiska diskussionen om privata fyrar är just organiseringen och finansieringen av infrastruktur ett område där de flesta liberaler och konservativa sätter stopp. Det finns dock mycket lite som pekar på att en statligt finansierad och planerad infrastruktur är den enda möjliga lösningen i framtiden. Tvärtom så tyder flera internationella trender på att utvecklingen i stället går i riktning mot avgiftsfinansierade modeller där ansvaret av planering och organisering förflyttas från statliga och överstatliga lösningar till regionala nivåer. Förhoppningen är att Sverige kommer att följa i dess spår, och att vi i framtiden kan få både bättre och billigare vägar och järnvägar.

Naturliga monopol, kollektiva varor och planering

Det var först under 1930 och 40-talet som de privata vägarna och järnvägarna förstatligades i Sverige. En av de främsta argumenten för att staten bör ha kontroll över infrastrukturen är att vägar, järnvägar och broar till sin natur är så kallade naturliga monopol, ett begrepp som introducerades av Malthus och J S Mill i början av 1800-talet som ofta förekommer i diskussionen om fyrar, farleder, vägar och järnvägar.

Argumentationen gällande framväxten av så kallade naturliga monopol går ut på att om en aktör bygger en väg mellan punkt A och B, så finns det små eller inga incitament för en annan aktör att bygga en till väg som löper parallellt mellan dessa punkter för att konkurrera. Frånsett flygtrafiken, som är ett utmärkt exempel på hur flera olika aktörer tävlar i pris om att få transportera människor mellan samma två punkter, är en generell syn att samma lönsamhet och konkurrens är svår att uppnå gällande vägar och järnväg. Aktören som äger vägen mellan punkt A och B kan därmed som monopolägare utnyttja bisten på utbud av andra vägar vilket, likt andra monopol, leder till en högre prisnivå för konsumenten än vad som skulle vara fallet under perfekt konkurrens. Något som talar emot detta är den konkurrens som en vägägare har jämt mot andra transportslag, såsom flyg och tåg. En annan klassisk kritik formulerades i en artikel, »The Lighthouse of Economics« av R H Coase (1974), där Coase beskriver förekomsten av marknadslösningar gällande fyr- och farledstjänster i 1800 och 1900-talets England, vilket visade att dessa tjänster länge kunnat erbjudas finansierade med avgifter från fartygsoperatörerna.

Allt talar inte heller för att en privat aktör skulle välja att sätta hutlöst dyra priser för att man skulle få nyttja vägen. Det finns i dagsläget tusentals produkter på marknaden som finansieras på många andra sätt än genom direkta avgifter. För att ta Google eller Facebook som exempel, så är de gratis distribuerade till sina användare, och ägarnas finansierar istället verksamheten genom reklam.

En annan diskussion gäller vägar och järnvägar som kollektiva eller privata varor. Kollektiva varor utmärks av låg exkluderbarhet, begränsad rivalitet och externa effekter. För privata varor gäller det omvända, och för dessa råder inte bara en rivalitet om utnyttjandet utan också exkluderbarhet och få eller obetydliga externa effekter. Denna diktonomi mellan privata och kollektiva varor har länge präglat synen på just vägar och järnvägar, och synen på infrastruktur som en

kollektiv vara har tillåtits definiera utgångspunkterna i debatten. Som i exemplet med fyrarna, men också mer konventionella avgiftsfinansierade privata vägar, kan man dock visa på att det inte alls är omöjligt att på privat väg lösa finansieringen och organiseringen av infrastruktur.

Förutom att ta ställning till frågan om vägar och järnvägar ska ses om privata eller kollektiva varor, och om slutsatserna leder till att infrastrukturen bör finansieras privat eller offentligt, finns även en annan dimension, nämligen hur infrastruktur ska organiseras och koordineras. För att detta ska kunna göras på ett effektivt sätt krävs att de inblandade aktörerna har tillgång till den information och kunskap som krävs för att kunna fatta beslut som leder till en effektiv resursallokering. I en marknadsekonomi spelar priset på varor och tjänster en central roll, samt de relativpriser som gäller mellan andra jämförbara varor och tjänster. Med prisinformation, en fri avtalsrätt och stark äganderätt kan sedan marknadens aktörer agera med varandra på ett sådant sätt som ger en effektiv resurshållning utan att det krävs någon centralplanering.

En föregångare inom denna teoribildning är F A Hayek, som vidareutvecklade argumentationen kring att statliga planeringssystem inte klarar av att tillgodose sig själva en tillräcklig mängd information för att kunna göra de mest effektiva och resurshushållande besluten. När ekonomin i stället är organiserad på en decentraliserad nivå finns det utrymme för spontana marknadslösningar att utvecklas, vilket inte är möjligt inom centralt planerade statliga verksamheter. Centralstyrning genom staten lider dessutom ofta av brist på starka incitament för en effektiv resurshushållning i den mening att det saknas ett vinstsyfte och att intäkterna redan är säkrade genom skatter.

Sverige i dag

Över tid har man i Sverige tillämpat olika former för både organisering och finansiering av infrastruktur, där ett återkommande mönster har varit att man gått fram och tillbaka mellan att organisera vägar och järnvägar i privat respektive offentligt regi. Under den första perioden av statligt ägande av vägar och järnvägar, från 40-talet fram till 1963, saknades en sammanhängande transportpolitik. 1963 kom så de första heltäckande besluten om transportpolitiken sedan förstatligandet, vilka främst motiverades av olika ekonomiska argument med ett samhällsekonomiskt perspektiv. Från 1989 och framåt präglades politiken av privatiseringar och avregleringar, men också av en överföring av ansvar och inflytande till regioner och län.

Gällande vägar så äger, finansierar och förvaltar staten i dagsläget de stora motorvägarna och riksvägarna. Efter 1989 skildes det statliga järnvägsnätet från järnvägsoperatören SJ, och det finns även ett fåtal privat förvaltade spårssystem. Ett större projekt i OPS-form (Offentlig Privat Samverkan) har skett inom järnvägen, Arlandabanan, som ägs av ett helstatligt bolag men där trafikrättigheterna fram till 2040 innehålls av ett privat företag som betalar årliga koncessionsavgifter. Dessa motsvarar årligen 2,5 procent av den ursprungliga investeringskostnaden för Arlandabanan, vilket kommer göra att investeringskostnaden kommer att ha betalats tillbaka vid 2040.

Inte att glömma är det stora antalet enskilda vägar i Sverige, som fortfarande finns kvar och drivs av vägföreningar eller enskilda markägare. Det finns idag cirka 43 000 mil enskilda vägar där 7 700 mil av dessa får statsbidrag. Detta att jämföra med de statliga vägarna (9 850 mil) och de kommunala gatorna och vägarna (4 100 mil).

De enskilda vägarna härstammar från lagen om enskilda vägar från 1939, som byggde på den gamla landskapslagen. I den gamla lagen fanns en tydlig koppling mellan ägande av fast egendom, jord, och ett ansvar för väghållning: »För vägar och broad svaret envar så långt hans egendom täcker« (SFS 1939:608). Med detta inte sagt att man kan jämföra sträckorna mellan enskilda och statliga vägar rakt av, då större motorvägar är långt dyrare och belastas hårdare. Däremot är de enskilda vägföreningarna ett exempel på hur man frivilligt och organiskt i dag klarar en del av infrastrukturen utan statens hand.

Framtida lösningar

En översyn av hur finansieringen och underhållet av infrastruktur ser ut i andra länder kan också ge oss en inblick över vilka typer av lösningar som skulle kunna vara kompatibla för Sverige. I USA är transportinfrastrukturen uppdelad på federal, statlig och lokal nivå. Den största frågan gäller organiseringen och finansieringen för det nationella vägnätet, the Interstate Highway System. Med vissa undantag har finansieringen av vägarna skett genom offentliga medel, men allt eftersom budgeten för dessa blivit mer ansträngd (en kombination av det politiska motståndet att höja skatterna inom transportsektorn samt det rådande ekonomiska läget), har andra lösningar tagits fram. Bland annat har man i flera städer byggt extra körfält på befintliga vägar, vilka i många fall finansierats genom tullar/avgifter och i vissa fall till och med drivs av privata företag eller som samverkansprojekt mellan privata aktörer och staten. Den amerikanska godstrafiken på järnväg och järnvägsnätet är till största del organiserat inom den privata sektorn genom ett antal konkurrerande företag. Långväga persontrafik drivs dock av ett federalt ävt bolag, Amtrak.

Även i Storbritannien kan man vänta sig flera betydande förändringar i hur speciellt större vägar finansieras. I ett tal i mars 2012 öppnade premiärminister David Cameron för att nya avgiftsfinansierade motorvägar skulle kunna byggas av privata företag med koncession, vilket drastiskt skulle förändra balansen i Storbritanniens vägsystem mot en avgiftsfinansierad modell. Den modell av avgiftsfinansiering som man prövar innebär att en abonnemangsavgift skulle tas ut av brukarna av vägnätet varje månad.

Det förekommer också rena återprivatiseringar. Ett exempel är HS1, en 100 kilometer lång hög-hastighetsjärnväg som går från St Pancras i London och genom en tunnel till Frankrike samt ytterligare tre stationer. Bolaget Borealis Infrastructure, vilket ägs av två kanadensiska pensionsfonder, köpte i 2010 de trettioåriga koncessionsrättigheterna för 2,1 miljarder pund.

Marknaden skall bygga vägarna

I rapporten »Transportinfrastrukturens framtida organisering och finansiering« av Björn Hasselgren (ESO 2013:14) drar han det sammanfattande intrycket att det statliga vägnätet har en mindre relativ omfattning i flertalet andra länder jämfört med Sverige. De internationella trender som finns är dels en omprövning av de statliga åtagandena och nya lösningar för att hitta alternativ till offentlig finansiering av väg och järnväg. Länder som Storbritannien, Norge, Finland, Danmark, Tyskland och USA uppvisar en generell trend som går mot avgiftsfinansiering istället för skattefinansiering, samt ett regionaliseringstrend där ansvar flyttas ner från statlig och överstatlig nivå.

Huvudargumentet för att inleda en privatisering av väg, järnväg och tunnelbana är dock det klassiskt marknadsliberala; privata aktörer är bättre än statliga på att effektivt utnyttja resurser, och med högre kvalitet och lägre pris möta konsumenternas efterfrågan. Sedan är det naturligtvis omöjligt att exakt förutse exakt vad fria människor på en fri marknad skulle välja att göra med sin egendom. Visionära företagare, likt Steve Jobs med Apple, har skapat mycket av det man för tio år sedan trodde var en omöjlighet. När människor är fria att fullt ut nyttja sin skapandekraft finner de lösningar och modeller som ingen annan hade kunnat förutse. Det gäller inte bara för datorer och mobiltelefoner, utan också för saker som skolor, sjukhus – och infrastruktur.